

А. А. ГРИЦЕНКО,
член-кореспондент НАН України,
заступник директора
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
(Київ)

СУЧАСНА КРИЗА У КОНТЕКСТІ ЛОГІКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Розкрито логіко-історичне коріння сучасної кризи та особливості її прояву в Україні. Обґрунтовано базові підходи до пошуку шляхів виходу з кризи. Накреслено напрями коригування податкової та грошово-кредитної політики, а також подолання структурних деформацій.

A. A. GRYTSENKO,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Deputy Director
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

THE CONTEMPORARY CRISIS IN THE CONTEXT OF THE LOGIC OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

The logic-historical root of the contemporary crisis and the peculiarities of its manifestation in Ukraine are clarified. The basic approaches to the search for ways to go out from the crisis are substantiated. The directions to correct the tax and monetary policies and to overcome the structural deformations are outlined.

Сучасна криза є предметом гострих дискусій у світовій та вітчизняній літературі. Обговорюються причини і природа кризи, її фактори й динаміка, наслідки та шляхи подолання. Спектр підходів дуже широкий: від трактування кризи як наслідку помилок в економічній політиці, які буде подолано, і все повернеться в колишнє русло, до її розуміння як початку переформатування всього світопорядку.

Криза в Україні має системний характер і концентрує в собі не тільки свої власні, але й світові проблеми, які не просто виникли внаслідок невдалих дій суб'єктів, а є втіленням об'єктивних суперечностей, притаманних історичній логіці соціально-економічного розвитку. У журналі "Економіка України" у спеціальній дискусії обговорювався ряд проблем виходу з кризи [1; 2; 4; 10; 11; 12; 16; 17; 18; 19; 20; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29]. Слід зауважити, що в пошуку шляхів виходу з кризи істотне значення мають методологічні підходи, оскільки від них залежать отримувані результати: спрямовуватимуть вони суспільство на чергове "латання дірок" чи на пошук власної траєкторії розвитку, яка б, з одного боку, враховувала світові тенденції та знаходила в них своє місце, а з іншого — максимально розкривала існуючий потенціал суспільства. Щоб правильно обрати орієнтири в такій ситуації, необхідно розуміти глибинні закономірності суспільного розвитку та особливості їх реалізації на сучасному етапі. Основою такого підходу є логіко-історична методологія.

У сучасних економічних дослідженнях панує емпірико-функціональна методологія, яка не націлена на розкриття сутності явищ і процесів, її співвідношення із

Гриценко Андрій Андрійович (Grytsenko Andrii Andriiovych) — e-mail: agrytsenko@ief.org.ua.

зовнішніми формами існування, а орієнтується лише на емпіричні узагальнення і з'ясування функціональних зв'язків. Її кредо: не важливо, що це таке, якщо відомо, як з ним поводитись і як його використовувати. Така методологія добре працює тоді, коли об'єкт істотно не змінюється, а його зв'язки є ustalеними. Але в даний момент світ є іншим, він істотно змінюється. Тому такий підхід дає збої, і актуалізується логіко-історична методологія.

Щоб адекватно підійти до оцінки місця й ролі сучасної кризи в розвитку суспільства, необхідно, насамперед, зрозуміти загальні закономірності розвитку системи економічних відносин, з'ясувати місце і роль її базових структур у загальному потоці економічних змін, розкрити основні суперечності в русі системи, їх сучасні особливості та форми розв'язання. Тільки на цій основі, з урахуванням цілісного характеру функціонування економічної системи, можна спробувати знайти способи виходу з кризи.

Найбільш фундаментальними елементами соціально-економічної системи виступають праця і власність. Їх зміна, яка залежить від техніко-технологічного прогресу, визначає загальну історичну логіку розвитку соціально-економічних відносин. Вихідним економічним відношенням, як це вже доведено теоретично і підтверджено практично, є сумісно-розділена праця [6, с. 263–266, 322–342]. З неї, як з клітинки, розвиваються, з одного боку, поділ і відособлення різних видів праці, а з іншого – їх кооперація і усупільнення. Подальший рух відбувається в напрямі формування всезагальної праці, в якій окремий, виділений і відособлений, вид діяльності (наприклад, праця вченого) містить у собі кооперацію праці як із сучасниками, так і з попередниками шляхом використання у процесі наукової творчості накопичених знань, ідей і узагальненого досвіду.

У процесі сумісно-розділеної праці відбувається сумісно-розділене привласнення, яке теж історично розвивається і втілюється з боку розділеності – у приватній, а з боку сумісності – в державній (суспільній) формах власності. Приватна і державна форми власності є лише закінченими, завершеними формами сумісно-розділеного привласнення, а не самостійними основами економічної системи. Теза про приватну власність як про основу ринкової системи та її недоторканності є лише теоретичною аберацією та ідеологією капіталістичного суспільства. У дійсності основою сучасних економічних систем є сумісно-розділене привласнення, яке втілюється і завершується у своїх похідних – приватній та державній (спільній для всього суспільства) формах власності. Це легко показати на простому прикладі.

Якщо дрібний виробник (наприклад, чоботар) працює сам і користується своїми власними знаряддями праці, то виготовлений ним продукт, безумовно, є його власністю. Якщо він продав цей продукт і перетворив його на гроші, то вони теж є його власністю, з якою він, за визначенням, може зробити що завгодно: подарувати, знищити і т. п. Але держава говорить: віддай частину грошей у вигляді податку на дохід. Ніякої економічної підстави для цього немає. А якщо держава все ж робить це, то тим самим вона заперечує приватну власність виробника і утверджує сумісно-розділене з нею привласнення. В такому сумісно-розділеному привласненні частина результату праці виробника привласнюється державою, і ця частина стає державною власністю. А інша частина результату праці виробника привласнюється ним самим, і тільки після цього вона стає дійсно приватною власністю, з якою власник може робити що завгодно.

Відбуваються також формування і розвиток корпоративної (акціонерної) власності, яка не тільки за своєю суттю, але й за формою є сумісно-розділеною, оскільки її втілено як у загальному, неподільному техніко-технологічному комплексі засобів виробництва, так і в його вартості, розділеній на акції, які кожний акціонер може продати і тим самим відокремити і відособити свою частину вартості. Подальший розвиток відбувається у напрямі формування всезагальної власності на знання і

здібності людини, привласнення яких однією людиною не виключає їх привласнення іншими людьми. Більше того, всезагальною власністю вони стають тільки тоді, коли привласнені всіма і кожним. Знання і здібності людини поступово перетворюються на головне джерело і найбільш фундаментальну форму багатства. Уже сьогодні для частини людей їхні знання і здібності стають головними факторами власного добробуту. Можна навести приклад із кваліфікованими фахівцями, які у 1990-х роках виїхали за кордон, маючи тільки гроші на дорогу, і через короткий проміжок часу стали досить заможними і забезпеченими людьми. Що слугувало джерелом і початковою формою їхнього багатства, яке перетворилося на матеріальні блага, гроші тощо? Їхні власні знання і здібності.

Взаємозв'язаний розвиток поділу праці та приватної власності втілюється у ринковій економіці, а розвиток процесів усупільнення праці та суспільної власності — у підвищенні ролі держави в регулюванні суспільних процесів. У сучасному суспільстві взаємозв'язок ринкової економіки та держави являє собою процесуючу суперечність, взаємовиключення і взаємопередбачення одне одного. Ринкова економіка не можлива без правових інститутів гарантування виконання контрактів, без центрального банку, який здійснює емісію грошей для забезпечення товарного обороту і функціонування банківської системи, а держава не існує без податкової системи і державного бюджету, що формується у грошовій формі, тощо.

Проблеми держави як одного з базових інститутів суспільства у співвідношенні з ринковою економікою досліджуються у багатьох фундаментальних працях [3; 5; 9; 21]. Але важливо підкреслити, що на нинішньому етапі економічного розвитку проблему взаємозв'язку держави й ринку вже некоректно ставити в аспекті більшої або меншої участі держави в економіці. У сучасному суспільстві ринкова економіка і держава виконують свої власні, незамінні комплементарні функції. Це дає можливість одночасно підвищувати роль держави в економіці та розвивати ринкові відносини. На зміну ліберальному гаслу (чим менше держави в економіці, тим краще) і соціалістичному принципу одержавлення економіки повинне прийти гасло: більше держави і більше ринку. При цьому кожний виконує свої власні функції — ринок реалізує приватні інтереси, а держава представляє інтереси суспільства як цілого.

Подальший процес посилення комплементарності ринку і держави здійснюється шляхом розвитку різноманітних форм суспільно(державно)-приватного партнерства, яке є сучасним інституційним способом розв'язання суперечностей сумісно-розділеної праці та сумісно-розділеної власності на основі компромісу.

Разом з тим всезагальна праця і всезагальна власність як інституційні та соціально-економічні основи суспільства можуть повною мірою утвердитися тільки разом з формуванням інформаційно-мережевої економіки. Але така економіка не тільки відкриває величезні можливості для подальшого прогресу, але й формує мережеву людину (*Netmana*), створює істотні ризики фрагментації та розпаду людської особистості та суспільства [13, с. 559–562]. Це шлях до постлюдського суспільства, яке базується на синтезі біо-соціо-техно-основ і зовсім інших законах існування, які, у свою чергу, будуть постгуманістичними.

Логіка соціально-економічного розвитку є такою, що досягнення найвищого пункту людського прогресу виявляється завершенням людської історії та початком переходу до постлюдської цивілізації. Цей перехід сам по собі є глобально конфліктним, кризовим, таким, який створює ризики для самого існування суспільства. Але він містить також і величезні перспективи для руху розуму (в Гегелівському розумінні), в якому людство слугує тільки черговим щаблем біо-соціо-технічного прогресу, який поступається місцем перед вищою формою і займає своє місце на природно-історичній драбині еволюції. В цьому процесі втримування діалектичного взаємозв'яз-

ку ієрархії та розвитку мережевих структур виступає необхідною умовою протидії деструктивним тенденціям, які ведуть до панування невизначеності, хаосу, конфліктів і розпаду суспільства. Загальну логіку описаних процесів можна подати схематично (рис. 1).

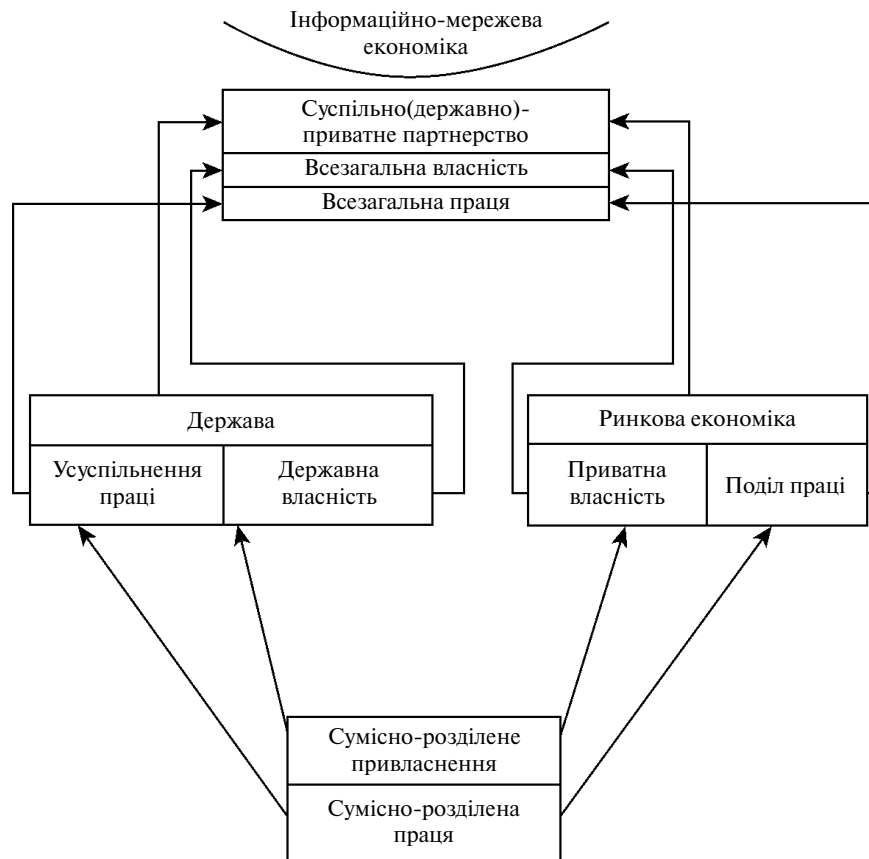

Рис. 1. Логіка історичного розвитку базових елементів соціально-економічної системи

Цей самий процес логіко-історичного розвитку сумісно-розділених відносин, розглядуваний з боку переважної ролі відносин розділеності або сумісності з урахуванням закономірностей накопичення багатства в його історичних формах, являє собою рух трьома основними шаблями розвитку: натурально-господарські, індустріально-ринкові та інформаційно-мережеві системи (рис. 2).

У натурально-господарських системах панували відносини сумісності, а відносини розділеності мали підпорядкований характер. Головною формою багатства там були накопичені досвід і матеріальні блага. Перехід до панування відносин розділеності, який означає утвердження поділу праці та приватної власності, призводить до формування індустріально-ринкових систем, в яких базою економічного розвитку і збільшення багатства стало накопичення капіталу. Подальший рух пов'язаний з новим переходом – до панування відносин всезагальності, що виражається у процесі глобалізації, адекватною формою реалізації якої є інформаційно-мережеві системи, а основним способом збільшення багатства – накопичення інформації. Сучасне суспільство перебуває у процесі трансформації від панування відносин розділеності до панування відносин всезагальності, від індустріально-ринкової економіки до інформаційно-мережевої, від накопичення капіталу як економічної основи для розвитку до накопичення інформації.

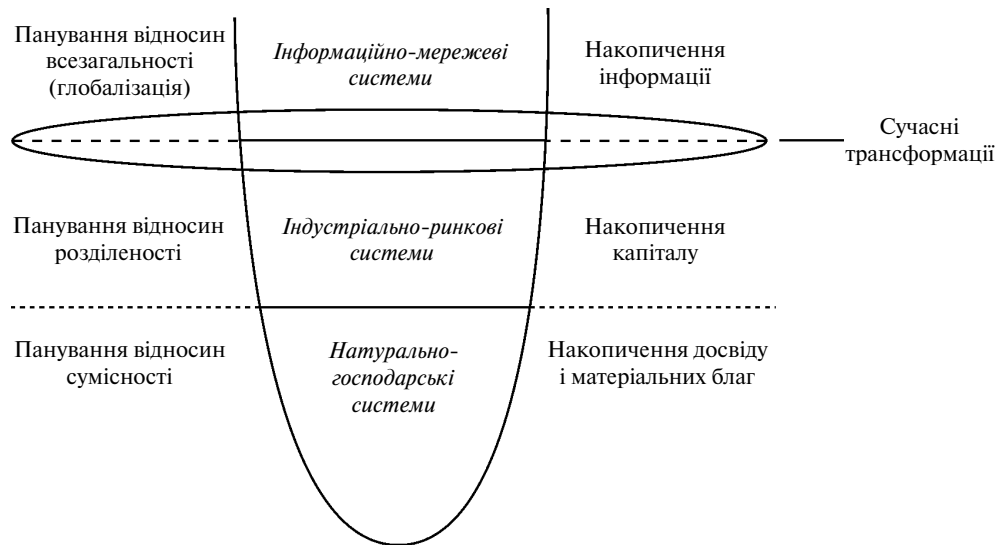

Рис. 2. Основні шаблі розвитку систем господарювання

Цей процес трансформації характеризується внутрішніми суперечностями. По-перше, це суперечність між відносинами всезагальності (глобалізація), які знаходять собі адекватну форму реалізації в інформаційно-мережевих і фінансових механізмах, і відносинами розділеності, які реалізуються у просторово-крайовій локалізації матеріальних і трудових ресурсів, не здатних переміщуватись у просторі із швидкістю інформаційних і фінансових потоків. Наслідком розгортання цієї суперечності є глобальна конфліктність.

По-друге, це суперечність між індустріально-ринковими та інформаційно-мережевими системами, адже перші з них ґрунтуються на принципово інших законах порівняно з другими. Так, привласнення інформаційного блага одним суб'єктом не виключає його привласнення іншими, що у принципі не можливе з матеріальними благами; крива попиту на мережеві блага є висхідною, а не низхідною, як крива попиту на звичайні матеріальні блага, тощо. Формування інформаційно-мережевої економіки у надрах індустріально-ринкової призводить до того, що, поряд з вивченими законами, починають діяти інші – які не вивчені, не пізнані, але набувають дедалі більшого значення. Наприклад, сукупний попит економіки, в якій половина благ є звичайними, а половина – мережевими, вже не можна визначити на основі колишньої моделі, оскільки вона не відобразить реальність адекватно. Економічна дійсність перестає відповідати знанням, здобутим на основі попереднього досвіду. Тому наслідками розгортання цієї суперечності є зниження керованості суспільства і посилення хаотичності соціально-економічних і політичних процесів. До цього необхідно додати пов'язану з формуванням інформаційно-мережевої економіки фрагментацію людини і суспільства, про яку йшлося вище.

По-третє, це суперечність між накопиченням капіталу, яке призводить до зростання економічної нерівності, і вимогами загальної доступності благ та їх справедливого розподілу в умовах формування інформаційно-мережевого суспільства. Наслідками цієї суперечності є соціальні протести та революції.

Накопичення капіталу виступає формою соціально-економічного розвитку в умовах індустріально-ринкової системи господарювання. Воно є специфічною історичною формою розширеного відтворення додаткового продукту, яке виникло із сумісно-розділеної праці та представляє у своєму русі матеріальну основу всякого економічного розвитку. Саме завдяки збільшенню додаткового продукту і накопичен-

ню капіталу сумісно-розділена праця розвинулася до її сучасного стану – розгорнутої суперечності між глобалізацією, яка розвивається з боку сумісності та реалізується, насамперед, через інформаційно-технологічні та фінансово-економічні механізми, та локалізацією, яка розвивається з боку розділеності та реалізується через просторово-територіальні форми локалізації матеріальних і трудових ресурсів.

Конфліктними формами прояву суперечності між інформаційно-технологічно зумовленою фінансовою глобалізацією і просторово-територіальною локалізацією є, зокрема, глибокі фінансово-економічні кризи в державах з відносно слабкою економікою всередині інтеграційних утворень; спроби певних національно-територіальних одиниць здобути незалежність; вимоги глибшої регіоналізації; протидія ряду політичних сил поглибленню інтеграції країн ЄС; збройні конфлікти у країнах, де концентруються економічні та геополітичні інтереси ТНК і держав їх базування.

Інституційною формою вкорінення глобалізації виступає посилення ролі ТНК, а інституційною формою вкорінення локалізації – підвищення значення організаційно-економічних структур, які базуються на певній території, та послаблення ролі територіально-державних утворень, що може бути кваліфіковане як криза національних держав.

ТНК мають істотні переваги над національними товаровиробниками за рахунок ефекту масштабу, можливостей використання результатів науково-технічного прогресу і т. п. Тому їх присутність на ринках менш розвинутих країн спричиняє послаблення національного виробництва, чому, у свою чергу, перешкоджають національні держави за допомогою політики протекціонізму. Оскільки ТНК мають підтримку з боку держав свого базування, то ці конфлікти нерідко набирають міждержавного характеру.

Таким чином, відносини сумісності у процесі історичного розвитку переростають кордони окремої держави і через ТНК, які спираються на підтримку своїх материнських держав, починають охоплювати весь світовий економічний простір. У результаті такого процесу виникають і розвиваються міждержавні економічні утворення. У цей самий час і у взаємодії з цим розвивається протилежний процес – локалізація. Він йде через національну систему ринкової економіки, просторову локалізацію суб'єктів господарювання, відстоювання інтересів національних виробників і країни в цілому в умовах експансії ТНК і держав-глобалізаторів.

Діалектика цього процесу така, що, з одного боку, ТНК поступово набирають силу, яка в певному розумінні перевершує силу держав, а з іншого – громадяни та економічні структури стають дедалі більш незалежними від національної держави. Людина, наприклад, може здобути освіту в одній країні, а працювати в інших країнах. Виникають питання з витратами на освіту, якщо її було здобуто безплатно (тобто за рахунок держави), з пенсійним забезпеченням тощо. Університети теж нерідко мають багато студентів і викладачів з інших країн, а також фінансування, яке не залежить або мало залежить від держави. Для цих університетів важливішими є місцеве самоврядування, облаштування місцевості та надійна робота комунальних служб, ніж відносини з державою. З розвитком інформаційно-мережевої економіки такі тенденції посилюватимуться: роль національних держав знижуватиметься, а територіального самоврядування і автономізації – зростатиме.

Якщо ТНК приходять до менш розвинутих країн, де продуктивність праці є нижчою, а ресурсомісткість вищою, то національні виробники розорюються, з усіма подальшими наслідками – зниженням темпів зростання, збільшенням безробіття, бюджетного дефіциту і дефіциту торгового балансу, зростанням інфляції та девальвацією національної валюти тощо. Тому в таких випадках менш розвинуті держави завжди проводили політику протекціонізму. Проте розвиток глобалізації, її підтримка

міжнародними економічними організаціями звужують можливості опортуністичної поведінки національних держав, навіть якщо вони зазнають істотних втрат.

Ідеологічною основою такої політики слугує лібералізм, який доводить переваги вільного ринку. Вони дійсно існують, якщо йдеться про економічно рівних партнерів, які доводять свої переваги у вільній конкурентній боротьбі. Але якщо один з них є набагато сильнішим від іншого, то замість конкурентної боротьби виходить просте придушення. Це все одно, що на ринг вийшов би важковаговик змагатися з боксером легкої ваги. Фінал є визначеним і безальтернативним.

Приблизно така ситуація виникла з Україною. Вона має істотно нижчу продуктивність праці та вищу ресурсомісткість. У такому випадку прихід великих ТНК, які мають можливість йти в ногу з науково-технічним прогресом, користуватись ефектом масштабу виробництва та іншими перевагами, веде до деградації національної економіки. Підписанню угод про зону вільної торгівлі з більш розвинутими країнами має передувати серйозна робота з технічного переозброєння виробництв, підвищення продуктивності праці, зниження енергомісткості, вдосконалення технічних стандартів, поліпшення інвестиційного клімату тощо. Лібералізація зовнішньої торгівлі повинна йти в ногу з цими процесами. Інакше серйозні негативні наслідки є неминучими.

Коли менш розвинута країна інтегрується в економічний союз з єдиною валютою, всі економічні проблеми акумулюються у проблему боргу (це яскраво демонструє приклад Греції). Національна економіка, в якій є власна валюта, має можливість пом'якшувати проблеми бюджетного дефіциту за рахунок помірної інфляції, а проблеми дефіциту платіжного балансу — за рахунок поступової девальвації валюти. Якщо ж національної валюти не існує, то всі ці проблеми розв'язуються за рахунок збільшення боргу. Тим самим країна потрапляє у боргову пастку (яму) (рис. 3).

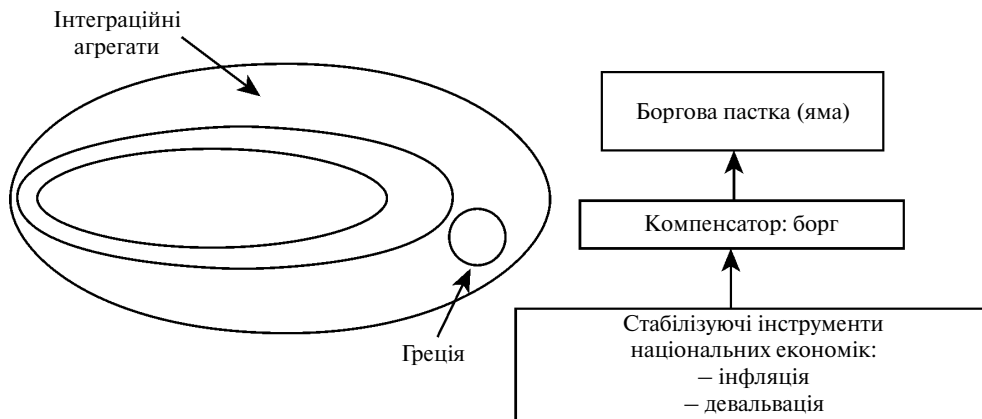

Рис. 3. Утворення боргової пастки (ями) для країн з нижчим рівнем економічного розвитку в інтеграційних об'єднаннях з єдиною валютою

Україна опинилася на вістрі двох інтеграційних процесів: з одного боку, Євросоюз, заінтересований у достатньо великому за європейськими мірками та перспективному українському ринку, з іншого — Євразійський союз (на чолі з Росією), який має достатньо розвинуту кооперацію з Україною і заінтересований у більш інтенсивному втягуванні української економіки у свою орбіту. Ця суперечність являє собою особливу форму прояву більш загальної суперечності — між глобалізацією світової економіки та державно-територіальною локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, — яка, у свою чергу, виступає сучасною формою руху фундаментальної суперечності сумісно-розділеної праці та сумісно-розділеного привласнення. Тому

вона є результатом всесвітньо-історичного процесу, а не тільки суб'єктивних дій сторін, які беруть у ньому участь (рис. 4).

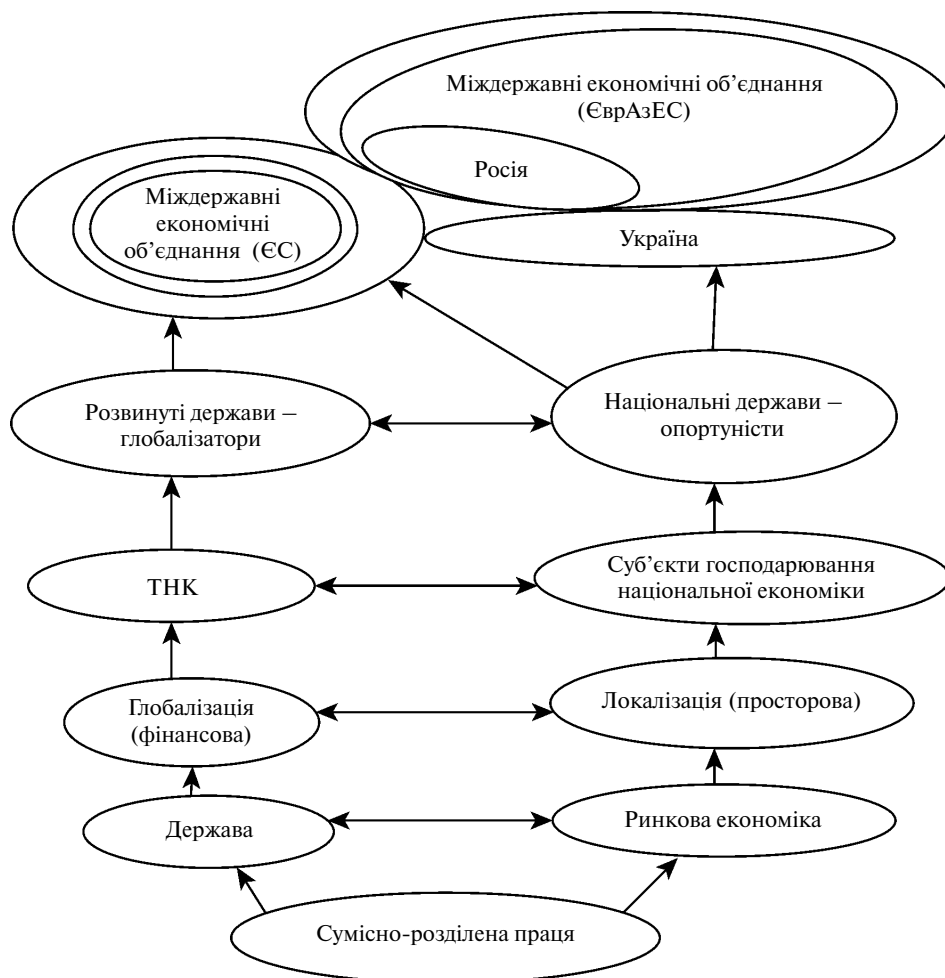

Рис. 4. Логіко-історичні основи для формування загальної кризи та її локалізації в Україні

Суперечність між глобалізацією і державно-територіальною локалізацією розв'язується шляхом руху в двох протилежних напрямках: 1) зовнішньому для держав: утворення державно-інтеграційних об'єднань (наприклад, ЄС) і 2) внутрішньому: глибока регіоналізація, розвиток місцевого самоврядування або розпад великих держав на менші (наприклад, розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини). Але рух у протилежних напрямках розв'язання суперечності між глобалізацією і державно-територіальною локалізацією веде, врешті-решт, до одного й того самого результату: до граничної локалізації соціально-економічних структур, з'єднаних безпосередньо (а не через державні та інші інституційні утворення) з усім світом і тому також гранично глобалізованих. Сучасними формами розв'язання цієї суперечності є градуалістична міждержавна інтеграція, глибока децентралізація і регіоналізація влади, фінансово-організаційна автономізація структур некомерційного сектору.

Логіко-історичний процес розвитку праці, власності, ринку і держави, глобалізації та локалізації являє собою стрижневу лінію соціально-економічного прогресу. Але прогрес – це не механічний рух, а складний діалектичний процес. Різні країни

рухаються за своєю траєкторією з різною швидкістю і з різними результатами. Нерівномірність економічного розвитку в поєднанні з глобалізацією, посиленням і поглибленням взаємозв'язків між державами призводить до формування інверсійного типу трансформаційних процесів. В умовах глобалізації менш розвинуті країни не можуть повторити класичний тип розвитку (сформувавши свій внутрішній ринок, збалансовану структуру економіки і далі вдосконалюючи їх на основі інтеграційних процесів), а змушені з самого початку, не сформувавши свій збалансований внутрішній ринок, приєднуватися до економік розвинутих країн як їх доповнення і придатки (сировинні, енергетичні, сільськогосподарські та ін.). Як наслідок, класичний порядок формування ринкових систем істотно змінюється і навіть перетворюється на протилежний. А це, у свою чергу, спричиняє виникнення глибоких внутрішніх деформацій, виправити які ринок не спроможний. Необхідно застосувати силу держави як представника спільних інтересів суспільства.

В Україні ці суперечності доповнюються і загострюються специфічними обставинами, зумовленими почасти попередньою історією, почасти суб'єктивними факторами. Зокрема, суперечність між глобалізацією і локалізацією вітчизняного виробництва посилюється тією обставиною, що різні частини України, з огляду на структуру економіки, яка історично склалась, об'єктивно заінтересовані в різних напрямках інтеграції, що дістає вираження і в суб'єктивних устремліннях.

У принципі можливі два базових варіанти реформування української економіки та виходу з кризи — ліберальний і дирижистський, що, звичайно, не виключає ряду проміжних форм. Ліберальний варіант виходу з кризи, який мінімізує державну участь в економічних процесах, для України означає:

- максимальну лібералізацію і дерегуляцію економіки;
- вільну економічну зону з ЄС;
- розорення всіх неконкурентоспроможних виробництв;
- різке скорочення населення за рахунок прискороного природного убунання, зниження народжуваності та масової еміграції;
- зниження технологічного рівня виробництва та освіченості населення;
- збереження і технічне переозброєння сировинних виробництв (зернових, металу та ін.);
- прихід великих ТНК до всіх секторів економіки;
- фрагментарне збереження високотехнологічних видів діяльності в інформаційній економіці, що формується.

А політика, викроєна за ліберальними мірками і спрямована на всемірне посилення режиму економії, в умовах інверсійного типу трансформації та структурної незбалансованості може призвести до економічного колапсу (рис. 5).

З огляду на це, Україні потрібен не ліберальний, а дирижистський варіант реформ, який би одночасно вивільнював (за допомогою лібералізації та дерегуляції економіки) ринкові сили і максимально використовував силу держави для виправлення базових структурних деформацій, а також створення інституційної архітекtonіки економіки, яка б динамічно розвивалась і була структурно збалансованою.

Держава у своїй діяльності з коригування трансформаційних процесів повинна враховувати цілісний характер економічної системи, а тому їй необхідно спиратися на закони і принципи архітекtonіки, яка за своєю суттю покликана виражати гармонійність у співвідношенні складових і цілого [14, с. 20–90].

Спираючись на закони архітекtonіки (закон рівноваги, закон усереднення (або золоті середини) і закон динамічного структурування (або закон золотого перетину)), можна визначити правила досягнення динамічної рівноваги економічної системи:

- усі заходи щодо державного впливу на економіку повинні орієнтуватися на досягнення довгострокової рівноваги, не ініціювати і не підтримувати процеси, що ведуть до формування тенденцій відриву від рівноважних трендів;
- рівноважний стан системи досягається близько середніх значень параметрів економічного процесу;
- відхилення від середніх значень тренду в межах 5,6% є способом його реалізації та не потребують жодного втручання і коригування;
- відхилення в інтервалі 5,6–14,6% потребують уважного аналізу і з'ясування причин;
- відхилення від середніх значень у діапазоні, що перевищує 14,6%, потребують коригування, оскільки вони створюють ризики дестабілізації системи;
- коригування складних економічних процесів, які включають ряд потоків, повинне відбуватися за правилом: чим більше процес відхиляється від загального тренду, тим значнішого коригування він вимагає;
- кількісні значення коригування повинні встановлюватися на основі законів динамічного структурування цілісності.

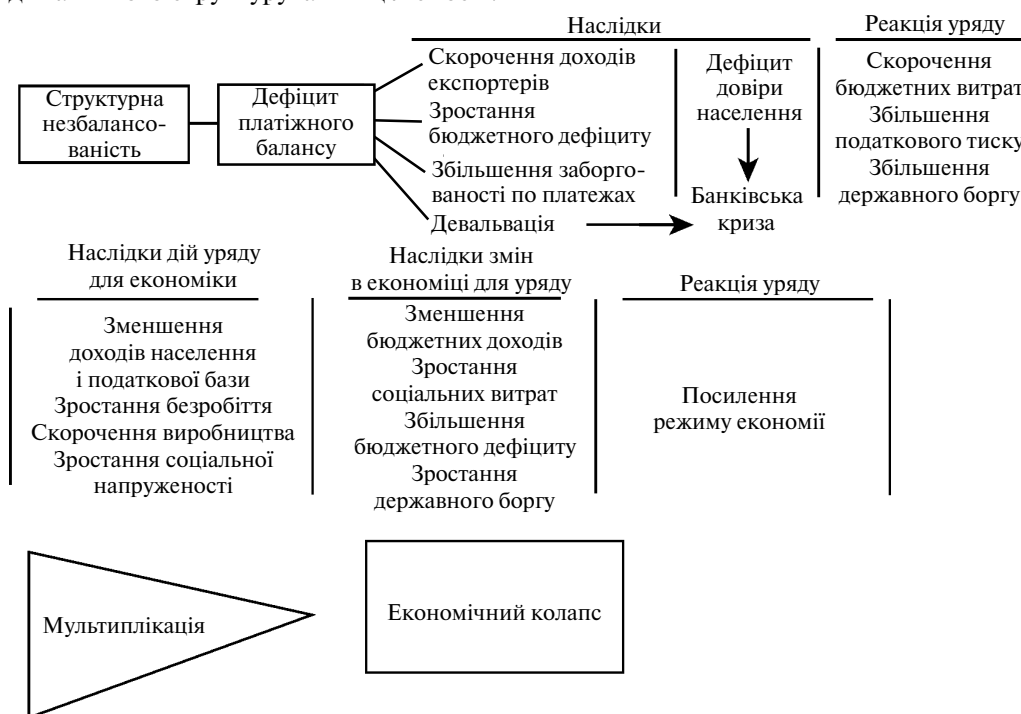

Рис. 5. Структурна динаміка економічної кризи в Україні при ліберальному варіанті реформ

Вказані значення відхилень зумовлені пропорціями динамічного структурування цілого (золотого перетину). Золотий перетин ділить ціле у пропорції приблизно 62% і 38%. Більшу частину ми називатимемо “базовою”, а меншу – “доповнюючою”. Структуроване у такий спосіб ціле існуватиме доти, доки існуватимуть його частини. Якщо, наприклад, одна частина в результаті коливань зменшиться на 38% від цілого, то останнє зникне, оскільки зникне його внутрішня структура. Воно стане іншим утворенням. Тому перевищення названої межі створює ризики для самого існування цілого.

Щоб ціле не тільки залишилось існувати, але й було стабільним, коливання не повинні створювати ризики і для меншої частини цілого. Ділення цієї меншої частини за законом золотого перетину дає для неї значення 14,6% від цілого, що є

межею допустимих коливань усередині структурованого цілого. Перевищення такої межі не створює загроз існуванню цілого, але створює ризики для його стабільності. Для уникнення загроз дестабілізації необхідно забезпечити стабільність частини, від якої йдуть ризики дестабілізації цілого. Ділення частини, яка становить 14,6% від цілого, за законом золотого перетину дає для доповнюючої частини значення 5,6%. Коливання всередині цілого на цьому рівні є природним способом реалізації тренду, який не може здійснюватись інакше, ніж через певні коливання. Таким чином, інтервал від 5,6% до 14,6% є зоною переходу від стабільного існування цілого до ризиків його дестабілізації. Всі заходи щодо коригування економічних процесів повинні відбуватися в цьому інтервалі та зможуть змінювати хід економічних процесів, не дестабілізуючи їх.

Закони і принципи архітекtonіки доцільно застосувати до побудови податкової системи. Покажемо це на прикладі з оподаткуванням прибутку і доходів. Вони повинні оподатковуватися за єдиним принципом. Насамперед, держава не може оподатковувати прибуток і доходи за ставкою, вищою від 38%, оскільки це підірве основи для нормального існування підприємств і домогосподарств. Оподатковувати їх за меншими ставками держава, природно, має право.

Починати побудову системи оподаткування прибутку необхідно із середнього прибутку, який слугує рівноважним значенням для всього потоку прибутків. Прибуток підприємця буде стабільним, якщо різні зовнішні впливи на нього не перевищуватимуть 14,6% (округлено до 15%). Тому для підприємця податок у 15% є природним. Але для практики оподаткування необхідним є не точкове значення, якого може не мати жоден підприємець, а певний інтервал: він повинен знаходитись у таких межах, які не порушують якісну визначеність цілого. За законом золотого перетину, це 38%, а відносно середнього значення прибутку — це 19% вище і 19% нижче. Таким чином, податкова ставка на прибуток в інтервалі 19% вище і 19% нижче від середнього прибутку повинна бути на рівні 15%.

Пропорції золотого перетину в межах максимально можливої для держави ставки оподаткування становлять 38%, 24%, 14,6%, 9% і далі, зменшуючись у відповідних пропорціях. Відхилення від верхньої межі інтервалу середнього прибутку на величину до 38% свідчить про існування умов ведення господарства, які створюють значні переваги для підприємців, але ці переваги знаходяться у межах збереження цілого. Тому прибутки, що перевищують цю межу на величину до 38%, доцільно обкладати податком у 24%. Це базова частина в золотому перетині максимальної величини оподаткування. Вона, з одного боку, ставить підприємця у можливості, більш рівні з тими, хто працює в середніх умовах, а з іншого — не позбавляє його стимулів до наступних зусиль. Прибутки, що перевищують середній прибуток більш як на 38%, необхідно обкладати податком у 38%. Це максимальна величина, яку може застосувати держава. Вона спрямовує рух підприємця до рівноважних параметрів, але залишає за ним базову частину прибутку, який перевищує той, що оподатковується за ставкою 24%, і тому не руйнує основ для прибутковішого господарювання і прискореного розвитку.

Прибутки, нижчі від інтервалу середніх значень, доцільно оподатковувати за ставкою 9%. Це полегшує умови ведення господарства і дозволяє підприємцям підтягнутися до середнього рівня. Такий порядок доцільно застосовувати і до оподаткування доходів домогосподарств. Середній дохід у них, природно, буде іншим. Додатковим аргументом для застосування цього підходу є той факт, що такий порядок сприяє збалансованості в перерозподілі доходів підприємств і домогосподарств. При цьому від оподаткування доцільно звільняти кошти підприємств, які направляють-

ся на інноваційний розвиток, і кошти домогосподарств, які направляються на благодійну діяльність (до 5,6%).

Це ідеальна система, яка зумовлена застосуванням законів і принципів архітекtonіки. Життя завжди є складнішим. Але якщо люди діють розумно і узагальнюють свій досвід, то вони стихійно наближаються до тих пропорцій, які дає архітекtonіка, оскільки вона відображає співвідношення, що викристалізувалися на основі законів розвитку як природи, так і суспільства. Якщо ми подивимося на оподаткування, яке застосовувалось у розвинутих країнах у різний час до сучасної кризи (яка внесла корективи, зумовлені особливими обставинами), то побачимо, що воно багато в чому наближається до пропорцій золотого перетину. Наприклад, у Великобританії ставки податку на доходи фізичних осіб коливаються від 10% до 40% *. У США доходи сімейних пар оподатковуються за ставками від 15% до 39,6%, а податок на прибуток корпорацій – за ставками від 15% до 39%. Фірми сплачують 15% за перші 50 тис. дол. оподатковуваного прибутку, 25% – за наступні 25 тис. дол., 34% – за наступні 25 тис. дол., 39% – за наступні 235 тис. дол., а при перевищенні прибутку у 335 тис. дол. – 34% **. У Німеччині базова ставка податку на корпорації становить 15%. У тому випадку, коли податок не розподіляється, використовується ставка 29–31% ***. Безумовно, ніхто свідомо не вибудовував ці системи за законами архітекtonіки, але, оскільки діяли раціонально і враховували практичний досвід, то неминуче наближалися до параметрів, які відповідають даним законам.

З податковою тісно пов'язана грошово-кредитна політика. Оскільки в Україні існують значні структурні деформації, то грошово-кредитна політика має будуватися з урахуванням цих обставин. Національним банком України задекларовано перехід до режиму інфляційного таргетування. До такого переходу треба готуватись. Але цей режим передбачає стійкість зв'язків між економічними параметрами, що можливо за умови структурної збалансованості економіки. В Україні таких умов немає. Тому в даний час доцільно застосувати режим розгорнутого (сумісно-розділеного) таргетування стабільності грошової одиниці як базової складової фінансово-економічної стабільності. Цей режим включає в себе контроль за співвідношенням внутрішньої (інфляція) і зовнішньої (обмінний курс) стабільності та вплив на них за допомогою монетарних інструментів залежно від зміни макроекономічних параметрів. Таргетування інфляції є особливим випадком розгорнутого таргетування (згорнутим таргетуванням), який доцільно застосовувати в умовах структурно збалансованого розвитку та існування стійких трендів [8, с. 206–210].

Стабільність грошової одиниці – це незмінність вартості, яку представляє грошова одиниця в обігу і яка виражається у купівельній спроможності грошей. На гроші можна купити товари й послуги або валюту. Відповідно, рівень стабільності грошової одиниці залежатиме від інфляції та динаміки обмінного курсу. Його можна визначити як інтегральний результат інфляції, зваженої за загальною вартістю товарів і послуг, і змін обмінного курсу, зважених за обсягами продажу валюти. Такий підхід дає можливість визначити стабільність грошової одиниці як для економіки в цілому, так і, наприклад, для фізичних осіб.

* Налоги в Великобританії. Налог на прибыль, на недвижимость, на наследство в Великобритании [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://england-blog.ru/nalogi-v-velikobritanii/>.

** Налоговая система США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economicportal.ru/facts/nalogovaya-sistema-ssha.html>.

*** Налоговая система Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=19282>.

Таблиця 1
Показники нестабільності національної грошової одиниці України *
(%)

Показники	Роки																		
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Дефлятор ВВП.....	66,15	18,07	12,01	27,4	23,12	9,95	5,12	8,0	15,16	24,5	13,7	22,7	28,6	13,0	13,8	14,3	8,1	3,1	14,8
Середньорічна інфляція (товари й послуги).....	80,2	15,9	10,6	22,7	28,2	12	0,8	5,2	9	13,5	9,1	12,8	25,2	15,9	9,4	8	0,6	-0,3	12,1
Девальвація/ревальвація офіційного обмінного курсу.....	24,2	1,76	31,57	68,62	31,71	-1,25	-0,85	0,11	-0,25	-3,66	-1,46	0,00	4,30	47,92	1,85	0,4	0,29	0,03	48,71
Девальвація/ревальвація готівкового обмінного курсу.....	3,71	0,62	23,17	81,75	31,66	-2,01	-1,28	0,65	-1,21	-3,61	-1,48	-0,19	3,57	54,41	-1,68	0,55	1,17	0,74	47,84
Загальна нестабільність грошової одиниці (Н).....	58,11	13,01	18,07	44,49	27,31	4,54	2,29	3,96	6,72	10,00	6,72	11,51	16,02	32,18	7,32	5,19	2,26	0,74	38,73
Нестабільність грошової одиниці для фізичних осіб (Н _ф).....	43,88	7,97	17,14	37,47	28,90	9,70	0,48	3,30	2,99	3,62	2,64	4,56	12,57	37,23	3,32	4,03	0,85	0,12	21,86

* Розраховано за даними: Офіційний сайт Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

У нестабільних умовах визначати стабільність грошової одиниці тільки за рівнем інфляції неправильно. Це дасть перекручене уявлення про реальні процеси. Так, у 1999 р. середньорічна інфляція становила 22,7%, а девальвація обмінного курсу – 68,6%. Зрозуміло, що в даному випадку показник інфляції не відображає реальний рівень стабільності грошової одиниці. Така сама ситуація склалась і у 2014 р. (табл. 1).

Режим розгорнутого таргетування стабільності грошової одиниці повинен координуватись із загальною макроекономічною політикою уряду. Він також вимагає збалансованої динаміки цін та обмінного курсу. Ці вимоги полягають у тому, що після подолання гострих кризових явищ: 1) інфляцію необхідно утримувати на природному рівні, адекватному стану економіки (для України – це 6–9%); 2) у довгостроковому періоді динаміка обмінного курсу повинна кореспондувати з рівнем інфляції та бути нижчою від нього на величину зростання продуктивності праці (для України за умови досягнення природного рівня інфляції рівень девальвації може становити приблизно 3–5%); 3) критерієм і одночасно умовою гармонійного співвідношення інфляції та девальвації є рівноважність поточного рахунку платіжного балансу; 4) коливання сальдо поточного рахунку доцільно утримувати в межах 5,6% обсягу збалансованих потоків (цей показник відображає звичайний рівень коливань, які не загрожують стабільності платіжного балансу); 5) критичні параметри дефіциту (профіциту) поточного рахунку платіжного балансу визначаються відхиленнями від рівноважного значення за межі 14,6%; 6) фінансовий рахунок платіжного балансу потребує спеціального аналізу за його складовими, і для нього не існує загальних правил: відносно прямих інвестицій можуть бути одні рішення, а відносно кредитів – зовсім інші; 7) заходи економічної політики, спрямовані на коригування економічних процесів, і заходи монетарної політики щодо формування золотовалютних резервів і досягнення інших цілей повинні здійснюватися шляхом допущення відхилень від рівноважних станів, які не виходять за межі критичних параметрів.

Пропозиції щодо співвідношення інфляції та девальвації підтверджуються фактичними даними. В період стабільного зростання економіки України (2001–2008 рр.) середньорічна інфляція становила 10,7%. У той час обмінний курс був стабільним, але у 2008 р. відбулась його глибока девальвація. Як наслідок, за цей період середньорічна девальвація становила 4,2%. Якби дотримувалися запропонованого нами співвідношення, то раптової глибокої девальвації не було б. Девальвація поступово рухалася б слідом за інфляцією, зберігаючи динамічну стабільність (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обмінного курсу і споживчих цін у 2001–2008 рр.*

Показники	Р о к и								Середньорічне значення за 2001–2008 рр.
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Індекс девальвації протягом року.....	97,4	100,7	100,0	99,5	95,2	100,0	100,0	150,1	104,2
Індекс споживчої інфляції протягом року.....	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	110,7

* Розраховано на основі даних НБУ.

Важливо врахувати також, що в сучасних умовах істотно змінилися взаємозв'язки між економічними і монетарними змінними. Як наслідок, монетарна полі-

тика, що базується на старих правилах, уже не є адекватною новим економічним реаліям. Необхідно відкоригувати грошово-кредитні механізми шляхом часткової зміни каналів, умов і обсягів грошової емісії та створення публічних неприбуткових фінансово-кредитних установ для вирішення цих завдань. Загальні правила коригування такі: 1) якщо є матеріальні та трудові ресурси для створення певних благ, то не може бути достатніх підстав для відмови від монетизації потреб у цих благах; 2) необхідно створювати канали з'єднання монетизованих потреб з продуктованими благами; 3) монетизація потреб (які не можуть бути монетизованими банківською системою при існуючих рівнях процентних ставок) здійснюється через неприбуткові фінансово-кредитні установи за рахунок рефінансування центрального банку та (але не обов'язково) коштів державного бюджету; 4) неприбуткові фінансово-кредитні установи кредитують позичальників через комерційні банки, які одержують за це плату на рівні відшкодування операційних витрат плюс середній прибуток на величину цих витрат; 5) позичальники кредитуються за ставками, не вищими від рівня інфляції, на строк, який враховує рівень платоспроможності кожного з них. Практично це часткове фінансування позичальника державою за рахунок емісії центрального банку (наприклад, для будівництва житла). Проте такий механізм не призведе до істотного зростання інфляції — так гроші емітуються під реальне збільшення виробництва, забезпечене матеріальними і трудовими ресурсами. По суті тут центральний банк виконує свою функцію забезпечення грошима процесу реалізації створюваної вартості. Це також позитивно впливає на загальний рівень кредитних ставок і зростання виробництва.

Бюджетно-податкова і грошово-кредитна політика має бути спрямованою, насамперед, на подолання структурних деформацій, які виникли у результаті з'єднання інверсійного типу ринкових трансформацій і глобалізації. Базова деструкція полягає в тому, що Україна не створила свій базовий комплекс внутрішнього соціально-економічного розвитку, не вибудувала внутрішній ринок, не створила внутрішній споживчий та виробничий попит і відповідну йому пропозицію, не задовольнила базові потреби населення, а одразу у визначальній частині пристосувалася до фрагментів зовнішніх ринків як сировинний придаток. Ця базова деструкція проявляється в цілому ряді інших похідних структурних деформацій і виступає фактором наступного диспропорційного розвитку.

У цих умовах економічне зростання на основі ринкових механізмів означає для України погіршення структури економіки (підвищення частки сировинних галузей) і підготовку більш глибокої кризи. Україну більше, ніж інші країни, лихоманить від скорочення зовнішнього попиту, у неї одні з найнижчих (навіть серед країн колишнього СРСР) заробітні плати (хоча, незважаючи на втрати, її економічний потенціал ще є високим); ВВП країни коливається залежно від світових цін на метали, а не у відповідь на економічну політику уряду; Україна не має належного економічного суверенітету; підвищення доходів веде не до розвитку внутрішнього ринку і виробництва, а до зростання імпорту, погіршення торгового балансу, збільшення навантаження на державний бюджет і накопичення боргів; пільгові режими для населення надають більше переваг заможним громадянам, ніж бідним, тощо.

Тому необхідно знайти шляхи подолання базової та похідних деструкцій економіки України [7]. Головне завдання структурного реформування полягає у створенні в Україні базового господарського комплексу внутрішнього розвитку і відповідної йому інституційної архітектури, які б стали фундаментом для розвитку внутрішнього ринку, зміни "правил гри" в економіці та суспільстві, розв'язання соці-

альних проблем і нарощування експортного потенціалу, але вже на здоровій, а не деформованій структурній основі. Такий комплекс не може бути створений лише на базі ринкових принципів (вони спрямовують розвиток структури в уже сформованому сировинному руслі), а вимагає цілеспрямованої державної економічної політики.

Пріоритетними в цьому структурному реформуванні є три взаємозв'язаних завдання:

- 1) розв'язання базових проблем відтворення життєдіяльності людей (харчування, житла, здоров'я);
- 2) розвиток інфраструктури (доріг, транспорту, зв'язку);
- 3) створення умов для інноваційного розвитку (освіти, науки, інновацій).

Загальні висновки

1. Адекватне розуміння причин, природи, особливостей сучасної кризи та шляхів виходу з неї не можливе на базі емпірико-функціональних підходів, а вимагає застосування логіко-історичної методології, яка включає: 1) розкриття загальної логіко-історичної лінії розвитку економічних явищ і процесів, які призвели до кризи; 2) врахування історичної специфіки структурних змін економічної системи в інверсійних типах трансформаційних процесів, які істотним чином визначають зміст кризових явищ; 3) застосування принципів і законів архітекtonіки до розробки практичних рекомендацій відносно шляхів виходу з кризи.

2. Застосування логіко-історичної методології показує, що криза в Україні є не тільки результатом тих процесів, які породжені українською специфікою, але й вираженням загальносвітових тенденцій і суперечностей. Вона з'єднує в собі загальні, особливі та притаманні тільки Україні суперечності соціально-економічного, політичного і духовного розвитку.

3. Загальними є суперечності між глобалізацією та державно-територіальною локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, які проявляються у проблемах інтеграції України в міждержавні економічні об'єднання і регіоналізації, а також суперечності між існуючою індустріально-ринковою системою і формуванням інформаційно-мережевої економіки, які проявляються у фрагментації людини та суспільства, зростанні невизначеності та ризиків розгортання кризових процесів і глобальних конфліктів.

4. Особливими, характерними для країн, які мають ринки, що формуються, але активно інтегруються з розвинутими державами, є суперечності, породжені з'єднанням процесів глобалізації та інверсійного характеру ринкових трансформацій, що призвело в Україні до формування базової деструкції (яка полягає в тому, що країна, не створивши внутрішнього ринку і не розв'язавши базових проблем відтворення людської життєдіяльності, пристосувалася до окремих фрагментів світової економіки як сировинний придаток) і похідних від неї диспропорцій.

5. Специфічними тільки для нашої держави є суперечності, пов'язані з тим, що різні частини України, з огляду на структуру її економіки, яка історично склалась, об'єктивно зацікавлені в різних векторах інтеграції, що, у свою чергу, дістає вираження у відповідних суб'єктивних устремліннях, ідеологічно, ментально і політично представлених у поведінці різних груп і верств населення.

6. Сучасними формами розв'язання усіх цих суперечностей є градуалістична міждержавна інтеграція, глибока децентралізація і регіоналізація влади, а також фінансово-організаційна автономізація структур некомерційного сектору.

7. Конкретні шляхи виходу з кризи необхідно шукати у компромісних формах розв'язання суперечностей сумісно-розділених відносин і вибудовування соціально-економічної системи на основі одночасного вивільнення ринкових сил за допомогою лібералізації та дерегуляції економіки і максимального використання сили держави для виправлення базових структурних деформацій і створення інституційної архітектури економіки, яка б динамічно розвивалась і була структурно збалансованою. Це передбачає податкову реформу, коригування грошово-кредитної політики і структурні реформи усіх базових складових соціально-економічної системи.

Список використаної літератури

1. Гальчинський А.С. Конвергентний ринок – методологія перспективи // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 4–20.
2. Гець В.М. Яке майбутнє у соціальної держави? // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 4–20.
3. Гець В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. – 864 с.
4. Гець В.М., Гриценко А.А. Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4–19.
5. Гринберг Р.С., Рубинштейн А.Я. Индивидуум & государство: экономическая дилемма. – М. : Весь Мир, 2013. – 480 с.
6. Гриценко А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 516 с.
7. Гриценко А. Системна криза як наслідок базової деструкції економіки України і шляхи її подолання // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 5 (219). – С. 8–12.
8. Гриценко А.А., Кричевська Т.О., Петрик О.І. Інститут таргетування інфляції: зарубіжний досвід і перспективи запровадження в Україні : наук. доп. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2006. – 272 с.
9. Дементьев В.В. Институты, поведение, власть. – Донецк : ГВУЗ "Донецкий национальный технический университет", 2012. – 310 с.
10. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 4–20.
11. Єщенко П.С. Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics – до економіки людини // Економіка України. – 2014. – № 6. – С. 4–22.
12. Зверяков М.І. У пошуках виходу з кризи // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 4–21.
13. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем ; [под ред. А.А. Гриценко]. – К. : Ин-т екон. и прогнозир. НАН Украины, 2013. – 580 с.
14. Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований ; [под ред. А.А. Гриценко]. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.
15. Інститут довіри в координатах економічного простору-часу ; [за ред. А.А. Гриценка]. – К. : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2012. – 212 с.
16. Кістерський Л.Л. У пошуках виходу з кризи: Біблія очима економіста // Економіка України. – 2014. – № 1. – С. 21–32.
17. Ковальчук Т.Т. SOS – в Україні неоколоніальна модель валютної політики // Економіка України. – 2014. – № 10. – С. 4–13.
18. Колодко Гжегож В. Новий Прагматизм, або економіка помірності // Економіка України. – 2013. – № 11. – С. 13–28.

-
19. Кричевська Т.О. Можливості підвищення ефективності грошово-кредитного стимулювання економіки (досвід Бразильського банку розвитку) // Економіка України. – 2014. – № 3. – С. 20–41.
20. Москаленко О.М. Випереджаючий економічний розвиток: теоретико-інституціональні засади і проблеми реалізації в Україні // Економіка України. – 2014. – № 8. – С. 4–18.
21. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2011. – 480 с.
22. Онищенко В.П. Онтологічний контекст економічної кризи // Економіка України. – 2014. – № 4. – С. 4–17.
23. Подлесна В.Г. Циклічність у розгортанні та подоланні економічних криз // Економіка України. – 2014. – № 9. – С. 4–18.
24. Рязанов В.Т. Економічна політика після кризи: чи стане вона знову кейнсіанською? // Економіка України. – 2014. – № 5. – С. 4–27.
25. Тарасевич В.М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 4–17.
26. У пошуках виходу на траєкторію сталого економічного зростання (матеріали колективного обговорення) // Економіка України. – 2014. – № 7. – С. 4–26.
27. Унковська Т.Є., Демчук Н.І. Чи можливе економічне диво в Україні? // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 4–21.
28. Шаров О.М. Вихід з кризи: уроки “плану Маршалла” та перспективи для України // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 20–28.
29. Яременко О.Л., Дмитренко О.В. Інституційні ефекти нетрадиційної грошово-кредитної політики: поступова адаптація або фінансова сингулярність? // Економіка України. – 2014. – № 2. – С. 4–15.

References

1. Hal'chyns'ky A.S. *Konvergentnyi rynek – metodologiya perspektivy* [Convergent market – the methodology of a perspective]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 1, pp. 4–20 [in Ukrainian].
2. Heets' V.M. *Yake maibutn'e u sotsial'noi derzhavy* [Which future will a social state have?]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 7, pp. 4–20 [in Ukrainian].
3. Heyets V.M. *Suspil'stvo, Derzhava, Ekonomika: Fenomenologiya Vzaemodii ta Rozvytku* [Society, State, Economy: Phenomenology of Interaction and Development]. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2009 [in Ukrainian].
4. Heets' V.M., Grytsenko A.A. *Vykhid z kryzy (Rozdumy nad aktual'nym u zv'yazku z prochytanym* [The way out from a crisis (Reflections about actual things after the reading)]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 6, pp. 4–19 [in Ukrainian].
5. Grinberg R.S., Rubinshtein A.Ya. *Individuum & Gosudarstvo: Ekonomicheskaya Dilemma* [Person and State: Economic Dilemma]. Moscow, Ves' Mir, 2013 [in Russian].
6. Gritsenko A. *Institutsional'naya Politicheskaya Ekonomiya: Predmet, Metodologiya, Soderzhanie* [Institutional Political Economy: Object, Methodology, Content]. LAMBERT Academic Publ., 2014 [in Russian].
7. Grytsenko A. *Systemna kryza yak naslidok bazovoi destrukttsii ekonomiky Ukrainy i shlyakhy ii podolannya* [System crisis as a consequence of the basic destruction of Ukraine's economy and ways to overcome it]. *Visnyk Nats. Banku Ukrainy – Bull. NBU*, 2014, No. 5 (219), pp. 8–12 [in Ukrainian].

8. Grytsenko A.A., Krychevs'ka T.O., Petryk O.I. *Instytut Targetuvannya Inflatsii: Zarubizhnyi Dosvid i Perspektivy Zaprovadzhennya v Ukraini* [Institute of Targeting of the Inflation: Foreign Experience and Perspectives of Its Introduction in Ukraine]. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2006 [in Ukrainian].
9. Dement'ev V.V. *Instituty, Povedenie, Vlast'* [Institutes, Behavior, Power]. Donetsk, Donetsk Nat. Techn. Univ., 2012 [in Russian].
10. Eshchenko P.S. *Ekonomichne zrostannya bez rozvytku: prychny i shlyakhy innovatsiinogo peretvorennya ekonomiky* [Economic growth without development: reasons and ways of an innovative transformation of the economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 10, pp. 4–20 [in Ukrainian].
11. Eshchenko P.S. *Svitu potriben novyi vector rozvytku: vid bubbleeconomics – do ekonomiky lyudyny* [The world requires a new development vector: from the bubbleeconomics to the economy for persons]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 6, pp. 4–22 [in Ukrainian].
12. Zveryakov M.I. *U poshukakh vykhodu z kryzy* [In seeking the exit from the crisis]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 8, pp. 4–21 [in Ukrainian].
13. *Ierarkhiya i Seti v Institutstional'noi Arkhitektonike Ekonomicheskikh Sistem, pod red. A.A. Grytsenko* [Hierarchy and Nets in the Institutional Architectonics of Economic Systems], edited by A.A. Grytsenko. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2013 [in Russian].
14. *Institutsional'naya Arkhitektonika i Dinamika Ekonomicheskikh Preobrazovaniy, pod red. A.A. Grytsenko* [Institutional Architectonics and Dynamics of Economic Transformations], edited by A.A. Grytsenko. Khar'kov, Fort, 2008 [in Russian].
15. *Instytut Doviry v Koordynatakh Ekonomichnogo Prostoru-Chasu, za red. A.A. Grytsenka* [Institute of Trust in Coordinates of the Economic Space-Time], edited by A.A. Grytsenko. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2012 [in Ukrainian].
16. Kisters'ky L.L. *U poshukakh vykhodu z kryzy: Bibliya ochyma ekonomista* [To end a depression: economic perception of the Bible]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 1, pp. 21–32 [in Ukrainian].
17. Koval'chuk T.T. *SOS – v Ukraini neokolonial'na model' valyutnoi polityky* [SOS – the neocolonial model of currency policy can be present in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 10, pp. 4–13 [in Ukrainian].
18. Kolodko Grzegorz W. *Novyi Pragmatyzm, abo ekonomika pomirnosti* [A New Pragmatism or the economy of moderation]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 11, pp. 13–28 [in Ukrainian].
19. Krychevs'ka T.O. *Mozhlyvosti pidvyshchennya efektyvnosti groshovo-kredytnogo stymulyuvannya ekonomiky (dosvid Brazyl's'kogo banku rozvytku)* [Possibilities to enhance the efficiency of a monetary stimulation of an economy (experience of the Brazilian Development Bank)]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 3, pp. 20–41 [in Ukrainian].
20. Moskalenko O.M. *Vyperedzhayuchy ekonomichni rozvytok: teoretyko-institutsional'ni zasady i problemy realizatsii v Ukraini* [Advanced economic development: Institutional-theoretic foundations and problems of its implementation in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 8, pp. 4–18 [in Ukrainian].
21. North D., Wallis J., Weingast B. *Nasilie i Sotsial'nye Poryadki. Kontseptual'nye Ramki dlya Interpretatsii Pis'mennoi Istorii Chelovechestva* [Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History]. Moscow, Gaidar Institute, 2011 [in Russian].

22. Onyshchenko V.P. *Ontologichnyi kontekst ekonomichnoi kryzy* [Ontological context of the economic crisis]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 4, pp. 4–17 [in Ukrainian].

23. Podlesna V.G. *Tsyklichnist' u rozgortanni ta podolanni ekonomichnykh kryz* [Cyclicality in the development and the overcoming of economic crises]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 9, pp. 4–18 [in Ukrainian].

24. Ryazanov V.T. *Ekonomichna polityka pislya kryzy: chy stane vona znovu keinsians'koyu?* [Economic policy after the crisis: will it become again Keynes' one?]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 5, pp. 4–27 [in Ukrainian].

25. Tarasevych V.M. *Pro orientyry i napryamy vykhodu z kryzy* [On the reference points and directions of the exit from a crisis]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 9, pp. 4–17 [in Ukrainian].

26. *U poshukakh vykhodu na traektoriyu stalogo ekonomichnogo zrostannya (materialy kolektyvnogo obgovorennya* [Seeking the entry onto a trajectory of the sustainable economic growth (materials of a collective discussion)]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 7, pp. 4–26 [in Ukrainian].

27. Unkovs'ka T.E., Demchuk N.I. *Chy mozhyve ekonomichne dyvo v Ukraini?* [Is it possible the economic miracle in Ukraine?]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2013, No. 12, pp. 4–21 [in Ukrainian].

28. Sharov O.M. *Vykhid z kryzy: uroky “planu Marshalla” ta perspektyvy dlya Ukrainy* [Out of the crisis: the “Marshall plan” lessons and prospects for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 12, pp. 20–28 [in Ukrainian].

29. Yaremenko O.L., Dmytrenko O.V. *Instytutsiini efekty netradytsiinoi groshovo-kredytnoi polityky: postupova adaptatsiya abo finansova syngulyarnist'* [Institutional effects of a nontraditional monetary policy: gradual adaptation or financial singularity?]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 2, pp. 4–15 [in Ukrainian].